

Oğuzların Dini Kahramanlık Destanlarının Konu Yapısı ve Kahramanlarının Bazı Ortak Özellikleri

Doç.Dr.Aybeniz RAHİMOVA

Azerbaycan Ulusal Bilimler Akademisi
Muhammet Fuzuli Yazmalar Enstitüsü Kıdemli Araştırmacısı
aybenizrahimova88@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6181-3118

Özet

Oğuz Türklerinin dini-kahramanlık destanlarının olay örgüsünde ve kahramanlarında, eski Türk destanlarıyla, daha sonraki dönemlere ait Oğuz dışı destanlarla ve hatta bazı dünya halklarının destanlarıyla benzer yönler ve örtüşmeler bulmak mümkündür. Bu benzerlikler açısından Oğuznameler de istisna değildir. Dini kahramanlık destanlarındaki kahramanların (Salur Kazan, Karaca Çoban, Battal Gazi, Danişmend Gazi, Sarı Saltuk, Hz. Ali vb.) olağanüstü güçleri olduğu gibi; Oğuz Kağan, Kırgızların *Manas* destanında Manas, Özbeklerin *Alpamiş* destanında Alpamiş, çeşitli Türk halklarında ise Köroğlu da aynı şekilde tükenmez bir güce sahiptir.

Kırgız destanında Manas, gücü, çevikliği ve hızı göz önüne alınarak arslan, pars, kaplan gibi hayvanlara benzetilirken; Oğuzların dini-kahramanlık destanlarında da benzer lakaplar aynı nedenlerle verilir. Diğer Türk halklarının destanlarında olduğu gibi, Oğuzların dini kahramanlık destanlarında da kahramanlar düşmanları korkutacak dış görünüme sahiptir. Bu kahramanların dünyaya gelişi de sıra dışı, hatta mucizevidir. Büyülü güçler tarafından korundukları için ateşte yanmaz, kılıç işlemez, ok geçirmezler. Savaşlarda, en tehlikeli ve umutsuz görünen durumlardan sağ salim çıkarlar.

İsimleri rastgele değil, kişisel özelliklerine ve gelecekteki kaderlerine uygun olarak seçilmiştir. Oğuzların dini-kahramanlık destanlarında dikkat çeken önemli bir fark daha vardır: Bu kahramanlar hem Türklüğü hem de (belki de öncelikli olarak) İslam'ı yaymak amacıyla ortaya çıkarlar; sadece savaşçı değil, aynı zamanda İslam'ın tebliğcileridirler. Ustalardan ve kitaplardan İslam dininin esaslarını eksiksiz öğrenmişlerdir. Yenilen kâfir düşman İslam'ı kabul ederse onu affeder ve onunla dostluk kurarlar.

Anahtar Kelimeler: Destan, Oğuz, Türk, Kazan Han, İslam

About the plot and some similar features of the heroes of the religious-heroic dastans of the Oguzs

Anstract

In the storyline and personal qualities of the heroes of the religious-heroic dastans of the Oghuz Turks, you can find similar moments with the ancient and medieval dastans of the Turks, even with the epic of some peoples of the world. Naturally, there are similar features with different oguzname. The heroes of the religious-heroic dastans (Salur Ghazan, Garaja Choban, Battal Ghazi, Danishmend Ghazi, Sary Saltuk, Hazrat Ali, etc.)

have extraordinary physical strength. The same qualities are possessed by the heroes of other Turkic heroic dastans – Oguz Kagan, Manas in the dastan "Manas" of the Kirghiz, Alpamysh in the "Alpamysh" of the Uzbeks, Koroglu-Goroglu-Geroglu in the epic of a number of Turkic peoples. In the Kyrgyz epic, for strength, speed and agility, Manasi is called arslan (lion), jolbars (tiger), kaplan (leopard). A number of the heroes of the Oghuz religious-heroic dastans bear similar nicknames. As in different dastans of the Turkic peoples, in the Oghuz religious – heroic dastans, the heroes have an appearance that frightens the enemies. Even the birth of these heroes is unusual. They are protected by magical powers, so they do not burn in the fire; the sword and bow are not dangerous to them. In battles, they come out unscathed from the most dangerous, hopeless situations. Their names are not random; they speak about their personal qualities, their future life. One characteristic quality of the religious-heroic dastans especially attracts attention. They spread Islam everywhere, are both heroes and propagandists of Islam. And have learned the basic principles of Islam from teachers and books. The enemies they defeat are forgiven if they convert to Islam, and begins to be friends with them.

Keywords: *Dastan, Oguz, Turk, Gazan khan, islam*

Giriş

Oğuz Türklerinin dini-kahramanlık destanları arasında *Battal Gazi Destanı*, *Danişmend Gazi Destanı*, *Hıyer-nâme*, *Saltukname* ve *Hız. Ali Destanı* ile birlikte *Dede Korkut Kitabı* da zikredilebilir. 16. yüzyılda yazıya geçildiği haliyle günümüze ulaşan *Dede Korkut Kitabı*, sadece bir kahramanlık destanı değil, aynı zamanda bir dini kahramanlık destanıdır. Eser, ilk cümlesinden itibaren Hız. Muhammed Mustafa (s.a.v.) Peygamber Efendimizin adını anarak şu şekilde başlar: “Resul-ü Aleyhisselam zamanında Bayat Boyundan (Budundan, Topraklarından) Korkut Ata derler bir er ortaya çıktı” (*Dede Korkut Kitabı*, s.19). Destandaki Oğuz kahramanları samimi inançlı Müslümanlardır; İslam uğruna kâfirlere karşı mücadele ederler, namaz kılarlar ve camiler inşa ederler. Her sözlerinden ve davranışlarından gerçek bir Müslüman oldukları açıkça anlaşılır. Araştırmacı Behlül Abdullah, *Kitabı Dede Korkut ve İslam Dini* adlı eserinde haklı olarak şöyle yazar: “*Kitabı Dede Korkut’ta Oğuzlar-Türkler, bir olan Allah’ı tüm işlerin sahibi olarak bilmiş, her şeyin onun izniyle gerçekleştiğine inanmışlardır. Bir işe başlarken, dualarında, beddualarında dahi yalnızca bildikleri tek Allah’a yönelmeyi esas almışlardır*” (Abdulla, s.9).

Köroğlu Destanı ve Dede Korkut Destanlarındaki Kahramanlar

Köroğlu destanındaki kahramanlar da Müslüman olmalarına rağmen, bu eseri dini kahramanlık destanı olarak nitelemek mümkün değildir. *Dede Korkut Kitabı*ndaki kahramanlar, tıpkı *Battal Gazi*, *Danişmend Gazi*, *Hıyarnâme*, *Saltukname*, ve *Hız. Ali* destanlarında olduğu gibi İslam uğruna savaşır, kiliseleri yıkıp camiler inşa eder, yaşadıkları bölgelerde İslamlaşma politikası yürütür ve kelimenin tam anlamıyla cihat ederler. Onlar, “gazi”dirler.

Örneğin, başkahraman Salur Kazan, gaziye özgü tüm niteliklere sahiptir. Eser boyunca kâfirlerle sınır komşusu olan bir devletin başkomutanı olduğunu çok iyi kavrar ve her zaman savaşmaya hazırdır. “Salur Kazan’ın Evi Yağmalandığında”, Kazan avda olduğu sırada onun

evini savunurken hayatını kaybeden Sarı Kalmaş “şehit” sayılır, yani din uğruna ölen birisidir (1, s.38). Dini kahramanlık destanları bu yönüyle ayrılır.

Dede Korkut Kitabı’nda Oğuz toplumu içinde de çeşitli çelişkiler mevcuttur ve bu çelişkiler farklı biçimlerde kendini gösterir. Ancak eserin elimizdeki varyantında en temel çatışma, Müslüman Oğuzlarla kâfirler arasındaki mücadeledir. Bu çatışma, mitolojik açıdan değerlendirildiğinde, kozmos ve kaos düzeyindedir. Kaosu temsil eden kâfirler dünyası, zaman zaman Müslüman Oğuzların düzenine müdahale eder (Tepegöz de bu tür bir olaydır – A.R.), hatta Oğuz’un tümünden yok olması noktasına kadar ilerler. Ancak Oğuz’un kahraman evlatları birlikte ya da bireysel olarak bu kötülüğü ve kaosu alt ederler. Düzeni ve ülkenin huzurunu yeniden sağlarlar.

Çoğu boyda bu ana tema açıkça görülür. Şüphesizdir ki *Dede Korkut Kitabı*, 16. yüzyılda yazıya geçirilmeden ve “redakte” edilmeden önce, yani Oğuzlar henüz İslamlaşmadan önce, bu karşıtlığın “kaos” tarafında başka güçler, “kozmos” tarafında ise Müslüman olmayan Oğuzlar yer alıyordu. Ancak elimize ulaşan versiyonda bu karşıtlık İslam-gayrimüslim (Hristiyanlık ve bazen de putperestlik) çatışmasına dönüştürülmüştür.

Öyle ki, Salur Kazan’a kırılan Uruz’un Abhaz (Hristiyan) ülkesine gidip Hristiyan olma tehdidiyle babasını (aslında bütün Oğuzları) tehdit etmesi, bu anlayışı yansıtır. Bu da demektir ki, Orta Çağ’da en ağır şekilde aşağılanmış Müslüman Oğuz-Türkmen bireyinin yapabileceği en büyük ihanet ve intikam amaçlı en ağır davranış (burada Kazan Han, Müslüman Oğuz’u temsil eder) İslam’ı terk edip Hristiyanlığa geçmektir. Oğuzların kendilik bilincinde Müslümanlık şuuru bu denli derin bir yere sahiptir ve İslam’a ihanet, Oğuz’a ihanete eşdeğerdir.

Yaşadığımız bölgede – Kuzey ve Güney Azerbaycan ile Doğu Anadolu’da – yüzyıllar boyunca Türkler, yani Oğuzlar yaşamışlardır. Araştırmacıların da haklı olarak belirttiği üzere, bu bölgelere İslam’ın gelişi, Azerbaycan’da, Anadolu’da, Türkmenistan’da ve diğer bölgelerde Oğuzların (sonradan kardeş halklara dönüşen) bir etnos olarak kendilerini fark etmelerinde büyük rol oynamıştır.

Dolayısıyla, *Dede Korkut Kitabı* yalnızca bir destan değil; aynı zamanda Oğuzların etnik öz bilincinin en üst aşamaya ulaştığı, devlet kurma düzeyine eriştikleri, kendilerini Hristiyan ve benzeri yabancı güçlerden koruyabildikleri bir dönemi – bu tarihsel gerçeği – yansıtan bir epiktir. Bu nedenle, yazıya geçirilmiş ve “redakte edilmiş” hali yeni bir gerçekliği yansıttığından, muhtemelen daha önceki varyanttan ideolojik olarak farklılık arz eder. Eğer bu destan İslam’dan önce yazıya geçirilmiş olsaydı ve günümüzde keşfedilseydi, özellikle Müslüman Oğuzların gayrimüslimlerle mücadelesi (asıl tema – A.R.!) başta olmak üzere birçok konuda ciddi farklar ortaya çıkacaktı.

Battal Gazi Destanı

Oğuz Türklerinin, özellikle de Anadolu ve Azerbaycan Türklerinin ortak dinî kahramanlık destanlarından biri de *Battal Gazi Destanı*’dır. Bir dönem Orta Asya Türkleri arasında da yaygın olan bu destan, *Menakıb-ı Battal Gazi*, *Seyyid Battal Gazi Hikayesi*, *Kitâb-ı Battal Gazi*, *Battalnâme* gibi adlarla tanınmıştır. Destanın başkahramanının prototipi, Emevîler döneminde Hristiyan Bizans’a karşı İslam sancağı altında savaşan, başarılı askerî seferleri ve komutanlığıyla ün kazanan Battal Gazi’dir.

Halk arasında anlatılan rivayetlerde ise Abbâsî Halifesi Harun Reşid (786–809) döneminde Anadolu’da, Malatya civarında yaşamış bir Türk kahramanı olarak şekillenmiş, XI-XIII. yüzyıllarda hakkında bir destan oluşmuş ve dillerde dolaşır hâle gelmiştir. Bu eser XIII. yüzyılda

ilk kez yazıya geçirilmiştir (*Kitâb-ı Dede Korkut*'tan üç yüzyıl önce! – A.R.). Destanın konusu, olay örgüsü ve karakterlerinde görülen bazı tipik özellikler tarafımızdan ayrı bir makalede ele alınmıştır.

Anadolu'ya yerleşen Oğuz Türklerinin İslam'ı ve Türklüğü yaymalarıyla ilgili ilk destanın kahramanı olan Battal Gazi, kaynakların verdiği bilgilere göre, Hristiyanları korkutan, onların kale ve şehirlerini bazen kılıcıyla, bazen de zekâsı ve hileyle ele geçiren bir mücahittir. Battal Gazi, cihat eden bir gazidir. Oğuzların kendi ifadeleriyle bir "alp", bir "eren"dir. Araştırmacılar "eren" sözcüğünün din uğruna savaşan yiğit, komutan anlamına geldiğini belirtmişlerdir (Koroğlu, s.176).

Bu özellikleriyle Battal Gazi, *Kitâb-ı Dede Korkut* kahramanlarına, özellikle Salur Kazan'a oldukça yakındır. Burada şu hususu da belirtmek gerekir: *Kitâb-ı Dede Korkut*'ta olaylar ağırlıklı olarak Kafkasya'da geçse de Anadolu'da da bazı hadiseler yaşanır. *Battal Gazi Destanı*'nın metninde ise Azerbaycan Türkçesine uygun çok sayıda ifade yer almaktadır. *Kitâb-ı Dede Korkut*'ta Şiilikle ilgili bazı unsurlar gözlemlendiği gibi, Battal Gazi de Hz. Ali soyundan gelen bir seyyiddir. Nitekim, eserin el yazmaları ve baskı nüshaları Azerbaycan Milli İlimler Akademisi M. Fuzuli Elyazmaları Enstitüsü'nde muhafaza edilmektedir. Bu da destanın bir dönem Azerbaycan'da çok iyi tanındığının açık bir göstergesidir.

Dânişmend Gazi Destanı

Konusunu Müslüman Oğuzlarla Hristiyan dünyası arasındaki mücadeleden alan epik eserlerden biri de *Dânişmend Gazi Destanı*'dır. Tarihî bir şahsiyet olan Dânişmend Gazi, 1071 yılında Dânişmendliler Devleti'ni kurmuştur. Bu devlet, Orta Anadolu'da Sivas, Niksar, Amasya, Tokat, Kayseri, Zamantı, Elbistan gibi bölgeleri kapsayan geniş bir coğrafyada etkili olmuştur. Anadolu'da İslam'ın yayılmasında önemli rol oynayan bu devletin kurucusuna adanan destan, *Dânişmend Gazi Destanı*, *Kıssa-i Melik Dânişmend* veya *Dânişmendnâme* gibi adlarla anılmaktadır.

Destanın başkahramanı olan Dânişmend Gazi, tarihî bir kişiliktir ve Oğuz Türklerinden olup Oğuzların önemli boylarından biri olan Çepni boyuna mensuptur. Horasan'dan Anadolu'ya göç eden ilk Oğuz boylarından biri olan Çepniler, Karadeniz kıyılarına yerleşmiş ve "Karadenizliler" adıyla da tanınmışlardır. Bu boyun mensupları mücadeleci, savaşçı ve güçlü kişilikleriyle bilinmektedir. Kaynaklar, Oğuz Kağan, Melik Dânişmend Gazi ve Sarı Saltuk gibi pek çok destan kahramanının Çepni boyuna mensup olduğunu belirtmektedir.

Kıssa-i Melik Dânişmend, zaman bakımından Anadolu'da İslam uğruna kâfirlere karşı savaşan Oğuz kahramanlarını konu alan destanlar zincirinde *Battal Gazi Destanı* ile *Saltuk Gazi Destanı* arasında yer almaktadır. *Battal Gazi Destanı* VIII. yüzyılda, *Dânişmend Gazi Destanı* XI-XIII. yüzyıllarda, *Saltuk Gazi Destanı* ise XIII-XIV. yüzyılda yaşanan olayların epik ifadesidir. Her üç eserde de efsane unsurları ile tarihî gerçeklikler kendine özgü bir biçimde harmanlanmıştır.

Dânişmend Gazi, İslam'ı yaymak amacıyla silahlı mücadelesine Malatya'dan başlarken, Saltuk Gazi Sinop'tan yola çıkar. Her iki destanda da *Kitâb-ı Dede Korkut* ile örtüşen birçok unsur dikkat çeker. Oğuzların *Hıyer-nâme*, *Hazret-i Ali Destanı*, *Hamzanâme*, *Müseyyibnâme* ve *Ebu Müslimnâme* gibi dinî-kahramanlık destanlarında da temel konuyu ve olay örgüsünü, Müslüman Oğuzların İslam'ı bölgede yaymak uğruna Hristiyanlara karşı verdikleri mücadele oluşturmaktadır.

Araştırmacılar, Türk halklarının kahramanlık destanlarında bazı ortak temaların ve olay örgülerinin başka dünya halklarının destanlarıyla da benzerlik gösterdiğini ifade etmektedir. V.M. Jirmunski, Kırgızların *Manas* destanının diğer milletlerin destanlarıyla benzer yönlerine dikkat çekerek şunları belirtir: “Manas’ın epik biyografisinde yönlendirme amacıyla aşağıdaki bölüm gruplarından söz edilebilir: 1) Doğum ve çocukluk, nişanlısıyla evlenmesi ve ölümü gibi gerçek biyografik motifler; 2) Akraba ve tâbileriyle çekişmeler; 3) Barış dönemine ait sahneler (şenlikler ve ziyafetler); 4) Manas’ın seferleri” (Jirmunski, s. 276).

Manas destanında kahramanın olağanüstü bir şekilde doğmasına Jirmunski özellikle vurgu yapar: “Kahraman, çocuksuzluktan utanan yaşlı ebeveynlerin duaları sonucunda mucizevî bir şekilde dünyaya gelir. Ebeveynlerin gördüğü rüyalar ve diğer alametler kahramanın doğumunun yaklaştığını bildirir. Bu olağandışı doğum, fiziksel olarak büyük bir bebeğin dünyaya gelmesiyle olur. Çocuğun daha beşikteyken sergilediği güç, onu kundaklamak isteyenleri zorlar; bakıcılara karşı agresif ve doyurulamazdır. Henüz çocukken gösterdiği haşnılık, onun ileride büyük bir kahraman olacağına habercisidir” (Jirmunski, s. 276).

V.M. Jirmunski’nin *Manas* destanı örneğinde vurguladığı bu noktalar, Oğuzların dinî-kahramanlık destanlarında da mevcuttur. *Kitâb-ı Dede Korkut*’ta da olağanüstü doğum örnekleriyle karşılaşırız. “Dirse Han oğlu Buğaç Han Boyu”nda Dirse Han’ın çocuğu olmadığı için hakarete uğradığı anlatılır. Eşiyle birlikte ziyafet düzenler, yoksulları doyurur, adaklar adar ve Allah’tan evlat diler. Doğan çocuk, daha on beş yaşındayken üzerine saldıran bir boğayı yumruğuyla yere serer ve ardından başını keser. Dede Korkut gelir ve bu kahramana “Buğaç” adını verir. Oğuz geleneğine göre baba, oğluna miras ve beylik verir.

“Kamböre’nin oğlu Bamsı Beyrek Boyu”nda (Topraklarında, Budunda) ise Bayındır Han’ın meclisinde oğulsuzluğu nedeniyle üzüntü duyan Kamböre’ye dua edilir ve doğacak çocuğun bir kızla evlendirilmesi için antlaşma yapılır. Çocuk doğar ve ona Bamsı Beyrek adı verilir. On beş yaşına geldiğinde güçlü ve cesur bir kahraman olur. Tüccarları soymak isteyen haydutları alt eder ve sonunda sevdiği Banı Çiçek’le evlenir.

“Basat’ın Tepegöz’ü Öldürdüğü Boy”da (El’de, Topraklarda) ise Oğuzlara bir düşman saldırısı gerçekleşir ve halk göç eder. Bu karışıklık sırasında Aruz Koca’nın bebek oğlu geride kalır ve bir aslan tarafından büyütülür. Dönüşte çocuk bulunur ve Dede Korkut ona “Basat” adını verir. Başka bir olayda, Aruz’un çobanı bir periye rastlar ve bir yıl sonra peri, doğan çocuğu Oğuzlara getirir. Tek gözlü, olağanüstü güçlü ve hızla büyüyen bu varlık, halka ve sürülere zarar vermeye başlar. Hiç kimse onu durduramaz. Dede Korkut arabuluculuk yapar. Her gün iki insan ve beş yüz koyun verilmesi karşılığında barış sağlanır. Ancak halk, bu yükü taşıyamaz hâle gelir. Aruz Koca’nın oğlu Basat, Oğuzları bu beladan kurtarmak için Tepegöz’le dövüşmeye gider. Cesareti ve zekâsıyla onu alt ederek öldürür.

Halkbilimci H. Koroglu, bu hikâyedeki tek gözlü yaratığın dünya halkları folklorunda da çokça yer aldığını belirtir: “Sekizinci Oğuzname, diğerlerinden farklı olarak birçok dünya halkının folkloruyla bağlantılıdır. Bu motif, Fransız, İtalyan, Alman, Fin ve Slav halkları gibi Oğuzlarla doğrudan ilgisi olmayan toplumlarda 200’den fazla varyantta görülmektedir” (Koroğlu, s. 136). Tepegöz’ün doğumu olağanüstüdür: babası bir çoban, annesi ise bir peridir. Basat’ın kahraman olması da olağandışıdır, çünkü bir aslan tarafından büyütülmüştür. Belki de burada bir tür simgesellik vardır. Oğuz’a büyük bir tehdit oluşturan Tepegöz, yine olağanüstü bir biçimde yetişmiş olan Basat tarafından alt edilir (İki karakteri birleştiren diğer bir nokta da Basat Aruz Koca’nın öz oğlu iken, Tepegöz Aruz’un çobanının oğludur – A.R.).

Bazı araştırmacılar, Tepegöz'ü Oğuzların yabancı, özellikle kâfir kadınlardan (destanda peri – A.R.) doğan, Oğuz'a düşmanlık besleyen ve ona ihanet eden çocukların simgesel temsili olarak yorumlamaktadırlar: “Kanaatimizce *Dede Korkut Kitabı*'nın yazarı Tepegöz karakterini rastgele oluşturmuş değildir. Oğuz beyleri kâfirlere karşı zafer kazandıklarında sadece mal-mülk değil, güzel kızları da ganimet olarak almış, hatta onlarla evlenmişlerdir. Destandaki peri figürü, bu kâfir kızlarının; ondan doğan Tepegöz ise Oğuzlara düşmanlık ruhuyla yetiştirilen çocukların genelleştirilmiş bir figürüdür” (Seyran, s. 200).

Elimize ulaşan “redakte edilmiş” *Dede Korkut* metni, özellikle Orta Çağ'da Azerbaycan ve Anadolu coğrafyasında yaşanan olayları, Müslüman Oğuzların Hristiyanlarla mücadelesini ve İslam'ın yayılmasını yansıtmaktadır. Folklor araştırmacısı P. Mirabil, destanın bu dönemin ideolojik ve manevi ihtiyacına cevap veren bir gazâtnâme (Gazavâtnâme veya gazanâme olmalı. Gazâtnâme diye bir şey yok.) ile benzeştiğini ifade eder: “Müslümanlığı kabul eden Oğuz Türkleri, özellikle XI. yüzyıldan itibaren Doğu Anadolu'da kök salmışlardır. Sonrasında Küçük Asya'nın içlerine yönelmeleri bir zorunluluğa dönüşmüştür. İslam'ın Türkler arasında yaygınlaşması ve kâfirlere karşı yürütülen seferlerin ideolojik zemin kazanmasıyla bu zorunluluk büyük bir manevi güç hâlini almıştır. Selçuklular ve ardından Osmanlılar, bu bayrak altında Bizans'ı dize getirmiştir. Bu tarihî olaylar *Dede Korkut* efsanesinin ilk anlatılarını 'redakte' etmiş, Gazavâtnâme biçiminde yeni anlatıların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Söz konusu redaksiyon, destanın yazıya geçirilmesi ve kopyalanması sırasında daha sistemli bir şekilde yürütülmüştür” (Seyran, s. 191).

“Battal Gazi Destanı”nın baş kahramanı Seyyid Battal Gazi'nin olağanüstü doğumunun ve büyümesinin tasvirinde destanın dini-kahramanlık eposu olduğu ve İslam ideolojisine hizmet ettiği daha çok dikkat çekmektedir. Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) ve Hazreti Ali'nin soyundan gelen Battal Gazi'nin (asıl adı Cafer), dünyaya geleceği ve İslam uğrunda kahramanlıkla kılıç çalan bir gazi olacağı 200 yıl önce vahiy meleği Cebrail tarafından Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) Peygamberimize bildirilir. Cafer'in babası Malatya'da yaşayan, şehit olmuş kahraman komutan Hüseyin'dir. Böylece Peygamber'imizin vefatından iki yüz yıl sonra onun soyundan gelen Cafer adlı bir kahramanın Rum'u fethedeceği müjdelenmiştir: “Sen dünyadan gittikten sonra Malatya şehrinden pehlivan zuhur edecek, Cafer adlı, Hüseyin Gazi'nin oğlu, Emirül-Müminin Ali ibn Ebu Talib'in torunu olacaktır. O Cafer, dünyada Hak yolunda kılıç çalıp işler yapacaktır ki, dünyada Rüstem Zal yapmamıştır” (Kitabi-Battal Gazi, s.36).

Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.), o dönemde sahabelerinden yalnızca Abdulvehhab'ın hayatta kalacağını öğrenir. Abdulvehhab'ı çağırır. Cafer'e ulaştırmak için ağzından aldığı suyu onun ağzına döker ve bir mektup yazıp mühürleyerek verir. O'na tembih eder; selamını Cafer'e iletir ve onu gözetip kollasın.

Cafer'in büyük Türk-İslam komutanı olacağı destanda önceden belirtilir: “Hüseyin, Şam tarafında avlanırken atlas örtüyle süslenmiş çok güzel bir ceylan görür ve onu kovalayarak bir mağaraya girer. Burada eyerli, yünlü, üstünde heybesi olan sahipsiz bir sarı at görür. Yanında bir mızrak ve gürz vardır. Hüseyin ne yapsa atı tutamaz. Mağaradan aniden bir ses Aşkar adlı bu ata der ki, sen İslam uğrunda gazalar yapacak Cafer'e aitsin. At sakinleştikten sonra Hüseyin onu silahlarıyla birlikte alıp götürür. Heybede iki bölük saç ve pehlivan silahları olduğunu görür. Geri dönerken Hüseyin bir yere yatar ve uykuya dalar. Uykusunda gördüğü bir pir ona şöyle der: “Ya Hüseyin! Müjde olsun sana ki, Cafer senin oğlundur. O gelince Rum'u

Müslüman edecektir ve yapacağı işleri, şimdiye kadar hiçbir pehlivan- yiğit başaramamış olacaktır” (Kitabi-Battal Qazi, s.38).

Münacaat eden bir astrolog da Cafer’in parlak geleceğinden bahseder. Hüseyin, oğlu dünyaya geldiğinde sevinçten üç gün, üç gece meclis kurar. Bundan sonra Hüseyin, şehit olur. Oğlu Cafer, on yaşında olağanüstü gücüyle seçilen bir kahramana dönüşür. Bununla birlikte, o; ilimleri, özellikle de dini ilimleri mükemmel öğrenir ve kalplere dokunan hoş sesiyle hutbe okur: “Cafer on yaşına geldi. Azim bir boy bağladı. Dört kitap üzerine okudu, ilmi-tefsirde benzeri yoktu. Her zaman Cafer hutbe okuduğunda işitenler, onun hoş avazından ve fesahatinden coşup feryat ederlerdi. Sonra silahşorluğa heves etti. Kazban adlı bir silahşoru vardı. Çok mahir biriydi. Cafer ondan silahşorluğu öğrendi ve çok güzel bir boy bağladı. Tam bir kemal oldu ki, benzeri yoktu. Ata binmekte, kılıçta, okta ve her alanda mükemmeldi, **çok uzun boylu, yenilmez ve güçlü** biri oldu” (Kitabi-Battal Gazi, s. 40-41).

Görüldüğü gibi, geleceğin büyük İslam gazisi, destanın başında yalnızca savaşmayı değil, dini ilimleri de öğreniyor ve İslam’ı gerekli seviyede tebliğ edebilecek bir kişi haline geliyor.

Danişmend Gazi Destanı

Danişmend Gazi Destanının başkahramanı, gerçek bir tarihî şahsiyet olan ve daha önce Azerbaycan’da yaşamış Oğuz-Türkmen ailesine mensup, 1064 yılında Sultan Alparslan’ın hizmetine girerek Malazgirt Meydan Muharebesi’ne katılan ve sonrasında Danişmendli Devleti’nin temellerini atan Gazi Melik Ahmed Danişmend’dir. Efsanevi mekânlar ve olağanüstü mitolojik varlıklarla mücadele sahnelerinin bulunmadığı destanda, Danişmend Gazi’nin dünyaya gelmesi, çocukluk ve gençlik döneminin tasviriyle başlanır.

Melik Ahmed’in annesi Malatya emiri Ömer’in kızı, babası ise Ali bin Mizrab’dır. O, Battal Gazi’nin torunu Sultan Turasan ile dostluk yapar ve ondan dövüşmeyi öğrenir. Aynı zamanda İslam ilimleriyle de meşgul olur. Bir gece rüyasında Peygamber Efendimizi Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) görür ve ondan bölgede İslam’ı yaymak için cihat ve gazâ etme emri alır. O gün, Sultan Turasan da Battal Gazi’yi rüyasında görür ve aynı emri alır. İkisi Bağdat’a gidip halifeden gazâ ve cihat için izin alırlar. Halife izin verir ve Battal Gazi’nin alemiyle Ebu Müslim Horasanî’nin sancaklarını onlara verir. Onlar, Rum diyarında gazâ ve cihada başlarlar. Görüldüğü üzere, **Danişmend Gazi Destanının** kahramanları, kendilerinden önceki İslam mücahitleri olan Battal Gazi ve Ebu Müslim Horasanî’nin takipçileri olarak sunulmaktadır. Danişmend Gazi, çocukluk yaşlarından itibaren olağanüstü güç ve yiğitliğiyle öne çıkar, savaşmanın yanı sıra İslam ilimlerini de öğrenir.

Daha sonraki dönemde meydana gelen olaylar, Müslüman Oğuzların kâfirlerle mücadelesi hakkında anlatılan **Saltuknamede**, gerçek adı Şerif Hızır olan Sarı Saltuk, Hz. Muhammed ve Hz. Ali’nin soyundandır. (Bu cümle bütünlüklü değil. Cümlelerin ilk kısmı ikinci kısmı ile uyumlu değil. Cümle düzeltilmeli. Muhtemelen iki cümle birleşmiş. Birinci cümlelerin sonu, ikinci cümlelerin başı silinerek bu hale gelmiş olmalı.) Öz babasının ölümünden sonra ona babalık yapanlardan biri Battal Gazi’dir. Eserin başında, kahramanın dedesi Seyid Hüseyin ve babası Seyid Hasan’ın din uğruna verdikleri savaşlardan (gazâlardan) bahsedilmektedir. Babası Seyid Hasan, düşmanları tarafından zehirlenerek şehit olduktan sonra, Abdulaziz adlı bir kişi onun eğitimine devam eder. Bir süre sonra, kahramanın annesi de vefat eder ve yalnız kalır. Seravil adlı halası, onu elinden tutarak Emir Ali’nin yanına götürür. Emir Ali, Şerif’i o dönemde Azerbaycan’da bulunan Sultan Süleyman Sebüktekin’in yanına gönderir. Sultan ile birlikte ava giden Şerif, burada tüm yeteneklerini sergiler. Buna hayran kalan Sultan, on dört yaşındaki

gence günde kırk dirhem ücret ödenmesini emreder. Eserin başında, birinci ciltte Şerif Hızır, efsanevi silahlar edinir. Hercenavan tekûru (İblis ruhlu düşman) Tirbanos'u öldürür.

Alyon adlı kâfir komutanıyla dövüşte zafer kazanarak Saltuk adını alır. Kâbe'ye, Kaf Dağı'na, Kef'e ve Krım diyarına, Mısır'a, Habeşistan'a, Hindistan'a seyahatler yapar, zaferler kazanır. Tarihi ve efsanevi olayların iç içe geçtiği destanın hikâyesinde, rüya görmeler önemli bir yer tutar. Bir gün, Hz. Muhammed, Sarı Saltuk'un dedelerinden Battal Gazi'nin rüyasına girer ve ona şöyle der: "Oğlum! Senin neslinden bir kişi gelecek. İsmi Hızır olacak. Yani Sarı Saltuk olacak. Anadolu'ya gelip birkaç kiliseyi yıkacak. Anadolu onun sayesinde İslam ile dolacak. Onunla ümmet güçlenecek ve birçok kâfiri bilek gücüyle Müslüman yapacak. Sen ise çok kısa zamanda bana ulaşacaksın. Şehit olup şehadet şerbetini içeceksin" (Saltukname, s. 21).

Cihada gitmek isteyen Sarı Saltuk'un gece rüyasında gördüğü Battal Gazi ona şöyle der: "Ciğerimin parçası! Kalk, sefere çık. Karşında kimse duramaz, git filan mağaraya, benim bindiğim Aşkar'ı orada bulacaksın, savaş araçları ve elbiseleri de oradadır. Keyyüs'ün mızrağını ve diğer silahları da al. Kuştasab kalkanı ve Hamza'nın tüm silahları da oradadır" (Saltukname, s. 26). Ardından, Şerif'e Aşkar'ın yerine, Hz. Ali'nin Zülfikâr atı ve silahları verilir.

XIII-XIV. yüzyıllarda ilk kez kaleme alındığı düşünülen ve AMEA Muhammed Fuzuli adına El Yazmaları Enstitüsü'nde üç el yazması ve iki basım nüshası bulunan **Xavernâme**¹ destanında, Hz. Ali, Duldül ve Ükâb adlı atları, Zülfikâr adlı kılıcıyla birçok gerçek ve mitolojik ülkeye gidip gerçek ve mitolojik güçlerle mücadele eder, kâfirleri yener ve İslam'ı yayar. Eserdeki figürlerden Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.), Hazreti Ali'nin oğulları Hasan ve Hüseyin, Ebu Muhsin, Hz. Fatıma, Hz. Ömer, Sad b. Ebi Vakkas ve Malik Ejder gerçek şahsiyetlerdir. Sonunda; Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.), Hz. Ali ve dostlarının gazâdan sağ döndüklerine sevinir, onları kutlar. Buradaki bazı olaylar, **H. Ali Destanı**'nda tekrar eder.

Sonuç

Oğuz Türklerinin başlıca dinî-epik kahramanlık destanlarını incelediğimizde, bu eserlerdeki olay örgüsünün bazı öğeleri ile kahramanların özelliklerinin diğer Türk ve dünya halklarına ait destanlara benzediği görülse de yalnızca bu destanlara özgü yanların da olduğu açıkça fark edilmektedir. Öncelikle dinî-epik destanlarda Müslüman Oğuzlar ile kâfirler arasında süregelen bir varlık-yokluk mücadelesi göze çarpar. Oysa İslamiyet öncesi ortak Türk destanlarında ya da Oğuzların kahramanlık ve aşk temalı destanlarında böyle bir çatışma temel eksen değildir.

Genel olarak destan kahramanlarının olağanüstü güçlere sahip olması, küçük yaşlardan itibaren yiğitlik sergilemesi gibi unsurlar burada da mevcuttur; ancak dinî-epik destanların kahramanları aynı zamanda İslam dininin esaslarını derinlemesine öğrenmekte ve bu doğrultuda birer din adamı ve din tebliğcisi olarak yetişmektedirler. Bu yönüyle söz konusu destan kahramanları yalnızca savaşçı değil, aynı zamanda İslamiyet'in yayılmasına hizmet eden birer gazi, mücahit ve âlim kimliği taşırlar.

¹ **Xaver**, Türkiye Türkçesi'nde en yaygın biçimde "**Haver**" veya bazı varyantlarda "**Şaver**" / "**Şâver**" olarak okunur.

Dinî-epik kahramanlık destanlarında temel kahramanlar, Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) ve diğer İslam büyüklerinin, kendilerinden önce yaşamış gazilerin takipçileri olarak karşımıza çıkarlar. Peygamber Efendimiz'in, vefatından yüzyıllar sonra doğacak İslam mücahitlerinden haberdar olması, onlara rüyalarında görünerek yol göstermesi bu anlatıların merkezinde yer alır. Battal Gazi'nin Rum diyarında İslam'ı yayacak bir gazi olacağı, ilahî güçler tarafından önceden belirlenmiştir. Danişmend Gazi, Battal Gazi'nin memleketi Malatya yakınlarında doğmuş, sık sık rüyalarında Battal Gazi'yi görmüş ve ondan talimatlar almıştır. Ordusu, Battal'ın sancağını ve Ebu Müslim Horasani'nin bayrağını taşımaktadır. Üstelik babası Mizrab da Ebu Müslim Horasani'nin silah arkadaşıdır. Sarı Saltuk da Peygamber Efendimiz'in ve Hz. Ali'nin soyundandır; dedelerinden biri Battal Gazi'dir ve o da şehit düşmüş bir gazinin oğludur. Destan kahramanları birer birer şehit oldukça, yerlerine mücadeleyi sürdürecektir yeni mücahit gaziler gelmektedir. Kanaatimizce bu sayılan özellikler, Oğuz Türklerine ait ortak dinî-epik kahramanlık destanlarının en belirgin yapısal ve ideolojik özelliklerini teşkil etmektedir.

Kaynakça

Abdulla Behlul. Kitâb-ı Dede Korkut ve İslam Dini. Bakü: Ozan, 1997.

Jirmunski, Viktor. Halk Kahramanlık Destanı. Çev. ve yay. haz.: Azerbaycan Tercüme Merkezi, Bakü: 2017.

Kitâb-ı Battal Gazi. Hazırlayan ve ön söz yazarı: Aybeniz Rahimova. Bakü: Nurlan Yayınları, 2009.

Kitâb-ı Dede Korkut. Hazırlayan: Samet Elizade. Redaktör: Tofiq Hacıyev. Bakü: Önder Neşriyat, 2004.

Koroğlu Halık. Oğuz Kahramanlık Eposu. Bakü: Yurd, 1999.

Saltuknâme (Sarı Saltuk Destanı), Cilt I–III. İstanbul: Enes Basım Yayın Matbaacılık LTD. ŞTİ., 702 s.

Seyran Aliyev & P. Mirabil. “Dede Korkut Kitabı ve Ortaçağ Avrupa Destanlarında Ortak Motif ve İfade Biçimleri.” *Dede Korkut Kitabı: Makaleler.* Ed. Tofiq Hacıyev. Bakü: Önder Neşriyat, 2004, s. 190–211.